

УДК 94(477)"1918":355.311.1(477)

ЛЕВИК БОГДАН,

*доктор історичних наук, доцент кафедри історії України та етнокомунікацій,
Національний університет "Львівська політехніка"*

НАЦІОНАЛЬНА АРМІЯ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО В ЗАДУМАХ ТА РЕАЛЬНОСТІ (квітень-грудень 1918 р.)

У статті проаналізовано процес формування військових сил Української Держави Гетьмана Скоропадського (29.04 - 14.12.1918). Показано, що за короткий період правління Гетьману та його урядовцям удалося створити дієву армію чисельністю близько 65 тис. осіб. Логіка викладу пов'язана з формуванням армії за родами військ, що дало змогу окреслити армійську структуру. Окремо з'ясовано, яке законодавче та навчальне підґрунтя було створено в цей період для підтримки та розвитку українських Збройних сил.

Ключові слова: Гетьман Павло Скоропадський; Україна; Збройні сили; військова освіта; військовий Статут доби Гетьманату.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Нетривалий період правління Гетьмана Павла Скоропадського (квітень-грудень 1918), сторічні роковини якого відзначаються у цьому році, зумовив, у зв'язку із цим, сплеск наукового інтересу до історичної постаті самого Гетьмана і до тих державотворчих процесів і їхніх результатів, яких було досягнуто в Україні.

Роботи В. М. Литвина [1], Р. Я. Пирога [2], М. І. Міхновського [3], А. О. Буравченкова [4], А. М. Пищик [5], автора цієї публікації та інших науковців, у яких аналізується перебіг державного будівництва в окреслений період, дають змогу для висновків про певну стабілізацію в економіці та зовнішній політиці, якої вдалося досягти за підтримки німецької окупаційної адміністрації та переконання самого Павла Скоропадського, що тільки диктатура може навести в країні лад.

На перший погляд, така позиція Гетьмана свідчила не на користь прогресу й суперечила тим демократичним настановам, які на той час сформувалися і на території України й адепти яких чинили неабиякий опір політиці гетьманського уряду. Разом із тим, сам Гетьман у підписаній ним заяві Ради Міністрів Української держави від 10 травня 1918 року заперечував авторитарний спосіб правління й заявляв про тимчасовість такої диктатури: "Гетьман не думає стати самодержцем. Назва Гетьман, це втілення в історичній національно-українській формі ідеї незалежності і вільної України" [19].

Дослідники зазначають, що гетьманський уряд був сформований на професійній основі. До нього Скоропадський намагався включити фахівців, які добре знали свою справу й готові були служити Україні, хоча це було нелегко з огляду на те, що більшість українських діячів надавала перевагу співпраці з більшовиками, ніж з "реакційним проросійським" урядом.

Формування Збройних сил Української держави вважається одним із найбільших здобутків Гетьмана, оскільки йому вдалося залучити до будівництва армії не тільки кваліфікованих військових, але й зорганізувати законодавче забезпечення діяльності Збройних сил. Такий висновок, зокрема, робить Н. М. Барановська в [20], одночасно зазначаючи, що структура Збройних сил Гетьманату потребує подальшого наукового вивчення.

Це і є метою нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. 2-10 травня 1918 р. Головою (отаманом) уряду призначено Ф. А. Лизогуба, до нього один день, 30 квітня, цю посаду обіймав Микола Сахно-Устимович. Гетьманський указ про затвердження складу Кабінету міністрів був підписаний 3 травня. Тимчасово посаду виконуючого обов'язки міністра військових справ і флоту, начальника Генерального штабу зайняв 32-річний полковник О. В. Слівінський (1886-1953) [2, с. 44-45; 3, с. 78].

Першим військовим міністром (в. о. міністра) Української держави 8 травня 1918 р. був призначений генерал-майор Олександр Георгієвич Лігнау. Міністр розумів, що організована армія стане основою Української держави. Він на практиці впроваджував принцип позапартійності збройних сил, основним завданням вважав службу державі ("Наказ міністра військових справ про внутрішні відносини в Українській армії" від 15 травня). Від командирів та підлеглих вимагав твердої дисципліни та дотримання підлеглих. Усе діловодство велось українською мовою. Для російськомовної частини військовослужбовців були запроваджені курси українознавства. Керівну ланку підбирав за діловими якостями, наявністю знань, досвіду, таланту, допускаючи неукраїнське походження, але вимагаючи безумовної вірності Українській державі [2, с. 83-84].

Згодом, 30 квітня, на посаду військового міністра було призначено 60-річного генерала О. Ф. Рогозу (1958-1919), екс-командувача Румунського фронту. У генеральному штабі працювало біля 150 осіб з освітою академії Генерального штабу. В основному росіяни. На них лягло основне навантаження щодо формування армії. Восени генерала (генеральний бунчужний) О.Рогозу на посаді міністра змінив 48-річний генеральний хорунжий (генерал) Б. Шуцький.

30 травня було прийнято Закон "Про військову повинність". Відповідно до цього закону були визначені найтяжчі військові злочини: державна зрада, шпигунство, антидержавні повстання, напади на військових, антиурядова агітація.

21 червня створили вищі (Київський, Катеринославський) та штабні (при головному штабі, корпусі,

дивізії) військові суди та їх колегиї. В основу кадрової політики поставлено російський військовий корпус.

Слід зазначити, що були пропозиції і з боку окупаційної влади. Гетьман П. Скоропадський не довіряв полоненим українцям російської імперської армії, з яких Австро-Угорщиною було організовано дві дивізії "синьожупанників" (лютий 1918 р.) та дивізію "сірожупанників" (назва за кольором одностроїв). Перша козацько-старшинська дивізія Армії УНР "сірожупанники" трохи проіснувала при Гетьмані Скоропадському. На липень 1918 р. у дивізії було 140 старшин, 6 000 козаків. 20 серпня дивізія австро-угорською владою була передана Українській державі. На момент передачі в дивізії проходили службу 230 старшин та 7 050 козаків. За наказом П. Скоропадського, того ж місяця з дивізії було демобілізовано 3 500 козаків, решта були направлені в Чернігівську область для охорони російського кордону. У жовтні в дивізії залишилось 1 200 вояків. Під час антигетьманського повстання рештки дивізії перейшли на бік Директорії. Дві дивізії синьожупанників були роззброєні й демобілізовані ще до гетьманського перевороту. Дивізія синьожупанників у своєму складі мала чотири піхотні полки та один гарматний полк. Підрозділ був роззброєний німцями у ніч на 27 квітня 1918 року. Існувала ще одна дивізія синьожупанників, сформована в с. Голобах на Волині, але її теж розформували ще до відправки в Україну [4, с. 178]. Гетьман побоювався збройного виступу з боку неконтрольованих військових.

17 серпня делегація УД здійснила візит до Німеччини, під час якого було узгоджено формування національної армії до 65 тис. і Чорноморського флоту.

Для контролю за фінансовими витратами у війську 5 серпня 1918 р. був заснований тимчасовий військовий контрольний орган, який де-юре відносився до Держконтролю.

29 липня 1918 р. був прийнятий закон "Про обов'язкову військову повинність". Відповідно до нього на військову службу було призвано 5 тис. синів заможних землевласників та селян, з яких утворили Сердюцьку дивізію, гордість Гетьмана Скоропадського. За два тижні до цього була утворена "Головна управа військової повинності", яка входила до складу МВС. Гетьман уміло ховав військові підрозділи під "дахом" цивільних міністерств, що давало змогу зберегти кадровий військовий потенціал. Гетьман П. Скоропадський усвідлював, що за наявності військових фахівців він зможе швидко провести необхідну мобілізацію, що була запланована на осінь. Саме з цією метою в Україні було організовано вісім військових корпусів за територіальним типом.

Уряд УД думав і про майбутні армійські кадри. Прийнятий закон "Про штати Військової академії Української держави", вищий військовий заклад, який повинен був забезпечити національну армію офіцерським складом. Із цією метою за декретом Гетьмана 17 червня 1918 р. при військовому міністерстві була створена "Комісія по утворенню постійних військових шкіл та академій України". Комісію очолив 48-річний генерал-лейтенант Микола Юнаків [5]. Урочисто Військова академія була відкрита 29 жовтня 1918 р. Курс навчання у вищому закладі передбачав три роки. Прийнятий закон "Про урочисту обітницю урядовців, суддів та присягу військових Української держави". Присяги було дві. Перша для військових християн, які присягали над Євангелієм з цілуванням хреста, інша - для військових-нехристиян. 1 серпня - військові були позбавлені виборчого права, не могли бути членами політичних партій та організацій, брати участь у політичних мітингах, демонстраціях. Збройні сили були повністю деполітизовані.

П. Скоропадський усвідлював стратегічну важливість виходу до Чорного моря, тому максимально боровся за передачу Чорноморського флоту УД. 13 березня 1918 р. в Одеський порт зайшли військові кораблі Австро-Угорщини. Більшовики спішно залишили Одесу без бою. 20 березня начальником всіх австро-угорських військ в Одесі було призначено фельдмаршала-лейтенанта фон Ессера, а німецьких - полковника Фогеля. Комендантом порту став генерал-майор фон Цейдлер. Окупанти зажадали зняти з кораблів українські прапори і замінити їх на турецькі. Військові кораблі були виведені до Севастополя, а в Одесі залишились тільки торговельні судна. Контр-адмірал М. П. Саблін 29 квітня 1918 р. дав команду підняти українські прапори на кораблях Чорноморського флоту, які перебували в Севастополі. Це були 8 лінійних кораблів (броненосців), 4 крейсери, 6 гідрокрейсерів, 27 міноносців, 17 підводних човнів, 5 канонерських човнів, 6 мінних загороджувачів. Усі кораблі виконали команду, крім міноносця "Пронзительний", який залишився під червоним стягом. Для уникнення інциденту команді міноносця було запропоновано перейти у Новоросійський порт. М. П. Саблін узяв на себе сміливість повідомити німецьке командування про перехід флоту в розпорядження України. Німці вороже сприйняли таку звістку. Їх генерал фон Кош відмовився приймати українського парламентаря контр-адмірала В. Клочковського як представника Чорноморського флоту. У такій ситуації М. П. Саблін дав наказ ескадрі відпливти від берега. Німецькі війська спробували артилерійським обстрілом зупинити кораблі, але було вже пізно. Більша частина флоту під українськими прапорами перейшла в Новоросійськ: 7 лінійних кораблів, 3 крейсери, а 17 підводних човнів залишились у севастопольському порту під командуванням контр-адмірала М. Остроградського (1862-1923). 30 квітня М. Остроградський призначений командувачем Українським воєнним флотом у Севастополі.

1 травня 1918 року у Севастополь увійшов німецький полк, який урочисто зустріли члени військової ради самопроголошеної республіки Таврида (Радянська Соціалістична Республіка Тавриди - штучне напівдержавне утворення, що існувала у Криму в березні-квітні 1918 року. Входила до складу РРФСР. Постала за безпосередньої ініціативи ЦК РКП(б) та РНК РСФРР як буфер між радянською Росією та іноземними військами). Насправді у цей період в Криму панувало багатопланне. Німецьке командування оголосило весь особливий склад Чорноморського флоту військовополоненими. Команди звели на берег під охорону військових і на всіх кораблях підняли кайзерівський прапор. Матроси встигли вивести з ладу всі навігаційні прилади. Особливо в цьому відзначились підводники, за що були заарештовані. Частина військових суден: чотири підводних човни "Буревісник", "Утка", "Орлан" і "Гагара" німці конфіскували й укомплектували своїми екіпажами. Кораблі під командуванням контр-адмірала М. Сабліна перебували в Новоросійську, який контролювали більшовики. Німецьке командування виходячи з положень Брест-Литовського мирного договору вимагало від Радянської Росії видати Чорноморський флот. М. Саблін прийняв рішення затопити флот. Тільки корабель "Воля", гідрокрейсер "Імператор Траян" та 7 міноносців були віддані німцям за вимогою команд. Німці категорично заперечували права України на Чорноморський флот.

Крім військового флоту, німцями був захоплений і торговельний флот, який окупанти оголосили військовою здобиччю. Серед торговельних суден тільки три

пароплави "Посадник", "Чатир-Даг" та "Алексей" підняли український прапор. За часів гетьманату ці пароплави забезпечували пасажирські перевезення Одеса-Севастополь, Керч-Одеса, Севастополь-Константинополь. У районі Керченської протоки та на Азовському морі моряки-дезертири колишнього російського флоту влаштували піратські напади на цивільні судна.

21 травня від уряду Гетьмана П. Скоропадського представником держави у Криму було призначено контр-адмірала М. Остроградського-Апостола. Він як командувач zorganizував на "Георгії Побідоносці" штаб українського флоту, який очолив контр-адмірал С. І. Бурлей.

18 червня з Новоросійська до Севастополя під командуванням капітана 1 рангу Олександра Тихменева прийшла частина кораблів, що у квітні, через провокацію більшовиків, покинули Крим. Під українськими прапорами повернулася ескадра з п'яти есмінців, дредноута "Воля", гідрокрейсера "Імператор Траян" та посиленої яхти "Креста". Із цих кораблів сформовано Українсько-кримську флотилію під командуванням контр-адмірала Сергія Бурлея.

Через постійні сутички з німецьким командуванням М. Остроградського-Апостола та С. І. Бурлея зняли з посад і замінили на контр-адмірала В. Є. Ключковського і контр-адмірала М. І. Черніловського-Сокола.

У червні 1918 р. у Криму було створено самопроголошений Кримський крайовий уряд на чолі з генералом-татариним О. М. Сулькевичем. Цей уряд теж претендував на свою частку від російського Чорноморського флоту. Згаданий контр-адмірал С. Бурлей у цьому уряді зайняв посаду товариша міністра у морських справах. 21 листопада контр-адмірал В. І. Канін був призначений морським міністром цього уряду. Штаб очолив контр-адмірал М. І. Черніловський-Сокол. Згодом В. І. Канін перейшов під командування А. І. Денікіна, а український контр-адмірал В. Є. Ключковський був призначений білогвардійцями комендантом Севастопольського порту. Кораблі Одеського порту теж перейшли на сторону Денікіна.

До літа 1918 р. на український бік стало 50 % офіцерського складу російського флоту. 15 липня була запроваджена уніформа, відзнаки й символіка українського флоту. 18 липня затверджено прапор, а 17 вересня вимпели бойових кораблів. Гетьман П. Скоропадський оцінив внесок контр-адмірала М. Сабліна в боротьбу за флот, підвищивши його до звання віце-адмірала. На цей час у розпорядженні Морського відомства були недобудовані кораблі: у Миколаєві - 1 лінійний корабель, 4 крейсери, 12 міноносців, 8 підводних човнів, 1 канонерський човен, 1 теплохід, 12 пароплавів, 1 плавучий док. Тільки у вересні німецькі військові передали УД канонерський човен "Кубанець" (перейменованний на "Запорожець"), 17 підводних човнів (командир дивізіону Погорецький). Командування над цими кораблями прийняв контр-адмірал В. Є. Ключковський, представник УД в Криму [6].

27 травня капітан 1 рангу М. Л. Максимов був призначений заступником військового міністра. 23 вересня було створено військово-морське міністерство на чолі з адміралом О. В. Немітцом.

10 травня гетьман П. Скоропадський у своїй ноті до посольства Німеччини в Україні підкреслював значення південних кордонів, які охоплювали Кримський півострів. Разом із цим Гетьман тісно пов'язував передачу Чорноморського військового флоту Українській державі [2, с. 46-48; 7].

11 листопада 1918 р. Німеччина підписала договір

перемир'я з країнами Антанти, згідно з яким передала всі кораблі Чорноморського флоту в розпорядження контр-адмірала В. Є. Ключковського. Передачу здійснював адмірал Гофман, який не дотримав зобов'язань і частину кораблів передав білогвардійцям. Гетьман миттєво відреагував на таку ситуацію, призначивши 12 листопада В. Є. Ключковського в. о. командуючого всіма морськими силами УД. Однак коли кораблі Франції та Великої Британії зайняли Крим в останні дні листопада, всі кораблі знову були інтерновані.

При П. П. Скоропадському була сформована українська морська піхота. Датою її заснування вважають 23 травня 1918 р. Практичне формування підрозділу почалося тільки в серпні у вигляді трьох полків. Завданням полків була охорона морських рубежів держави в районі Одеси, Очакова, Миколаєва, Херсона. В Одесі було сформовано два курені одного з таких полків, які нараховували кілька десятків офіцерів та добровольців. На цьому робота закінчилась.

Станом на грудень 1918 р. в УД не залишилось жодного бойового корабля й виходу до моря.

До броньованих підрозділів періоду Другого Гетьманату слід віднести бронеавтомобільні частини та бронепізди. Бронеавтомобільні частини були представлені сімома дивізіонами Південно-Західного та Румунського фронтів. Крім цього, Південно-Західний фронт мав автоброньований дивізіон особливого призначення. На території України знаходилась одна броньована батарея, пристосована для стрільби по повітряному флоту зенітними самохідними установками. За функціональним призначенням броньовані автомобілі поділялись на кулеметні, гарматні, штурмові й зенітні. До початку 1917 р. на території царської України було чотири бронепізди й один броневагон. Слабою ланкою бронечастин були відсутність навчального підрозділу, слабка ремонтна база. За наказом П. Скоропадського у складі кожного з восьми корпусів був сформований автопанцерний дивізіон. Більшість бронеавтомобілів знаходилися на складах і в гаражах, контролюваних німецькими військовими. Станом на серпень 1918 р. з 48 бронеавтомобілів 31 знаходився в дивізіонах, тільки 2 з них були боєздатні. Армія УД мала окремі кадровий панцирний потяг, на базі якого передбачали розгорнути ще чотири. Однак все залишилось у планах через антигетьманський переворот [8; 9, с. 44-49, с. 197-205].

Велику надію Павло Скоропадський покладав на відродження українського козацтва, яке повинно було стати важливим мобілізаційним чинником для майбутньої національної армії. З цієї метою 2 червня 1918 р. Гетьман поставив перед військовим міністром завдання відродити Велику козацьку раду для організації козацтва. Процес затягнувся до жовтня. 16 жовтня видав Універсал про відновлення українського козацтва у восьми губерніях: Київській, Полтавській, Чернігівській, Харківській, Херсонській, Катеринославській та Волинській. На козацтво було покладені функції фізичного й морального виховання молоді, створення добровільних козацьких громад у вигляді сотні-полку-коша, проведення культурно-просвітницької роботи, по можливості розв'язання економічних питань [2, с. 48-49, 57-59, 63-65; 10; 11].

Починаючи з червня 1918 р., козаки взяли участь разом із селянами у військових повстаннях проти реставрації старих порядків. Повстаннями були охоплені Полтавщина, Чернігівщина, Катеринославщина, Північна Таврія. Найбільшим вважається Звенигород-Та-

ращанське, яке було придушене німецькими й гетьманськими військами. За німецькими даними, у протидії окупантам взяло участь до 2 млн українців, які противились реквізиції продуктів. Серед селян понад 100 тис. взяли за зброю. Це була війна проти окупаційної та гетьманської влади.

Єдиним фаховим військовим мобілізаційним резервом для армії Гетьмана УД були офіцери колишньої Російської імперії, яких 1918 р. на території України нараховувалось біля 100 тис. З метою їх залучення до військової служби Гетьман 20 жовтня видав Закон "Про облік і призов офіцерів, унтер-офіцерів і юнкерів колишньої російської армії, які перебувають в межах Української держави". Цей корпус офіцераства був деморалізований. Більшість із них були дезертирами. Дуже мала частина долучилась до Білого руху, а на заклик Павла Скоропадського в містах України відгукнулось близько 3 тис., це ті, хто зумів тимчасово сприйняти німців та австрійців як союзників. Закон передбачав добровільну постановку на військовий облік і визнанням військовозобов'язаними офіцерів віком до 35 років у семиденний термін. Гетьман планував створити зразково-інструкторські підрозділи, а також "Окремий корпус" для боротьби з анархією. Представникам корпусу дозволялось носити форму російської армії. Корпус був створений, командував ним генерал А. В. Осецький, який згодом перейшов на бік Директорії. Основним завданням корпусу була охорона залізничних шляхів та смуги відчуження навколо неї. Гетьман вважав генерала Осецького прибічником соціалістів і не ризикував йому доручити бойові підрозділи. Значна частина російських офіцерів очолювали найвищі військові посади в армії Павла Скоропадського. Серед них були й відверті вороги самостійності: Граф Федір Артурович Келлер та князь Олександр Миколайович Долгоруков, головнокомандуючі Збройними силами УД [4, с. 313, 322-326]. Граф Келлер розстріляний у Києві на Софіївській площі 21 грудня повстанцями Директорії.

П. Скоропадський приділяв увагу планомірній розбудові військово-повітряних сил Української держави. Формувались авіаційні підрозділи, до них зараховувались кадрові офіцери російської імперської армії. Було створено вісім корпусних дивізіонів, які складалися з 200 літаків різних типів. Для організації авіаційної промисловості була створена Комісія з будівництва авіазаводів. У невеликій кількості надходили літаки з Німеччини та Австро-Угорщини. На центральному аеродромі в Києві була відновлена дослідна робота. Переважна кількість підрозділів через брак коштів та кадровий голод так і не стали боєздатними. Гетьман прагнув розробити нову структуру військової авіації, розділивши її за цільовим принципом: розвідувальні, винищувальні, гарматні. Уряд Павла Скоропадського намагався розпочати випуск літаків на заводі "Матіас". Цей період української авіації вважається кризовим [12; 13].

Малодослідженими залишаються взаємовідносини Гетьмана П. Скоропадського з українськими Січовими стрільцями. Під час військового перевороту в Києві 29 квітня 1918 р. перебував полк Січових стрільців, дві сотні були розквартировані в Луцьких казармах, а сотня кулеметників під командуванням Ф. Черника - по вул. Львівській. У воротах Михайлівського собору були виставлені гармати батареї січовиків. Однак стрільці не наважились зброєю розігнати святковий молебень на честь проголошення Павла Скоропадського Гетьманом України. Приміщення УЦР охоронялось вартою січовиків, які вступили в бій з гетьманцями, втративши

вбитим стрільця Василя Нероду та застрілвши двох офіцерів з боку нападників. Така ситуація змусила Гетьмана піти на переговори з командиром січовиків Євгеном Коновальцем. Стрілецька рада січовиків дала згоду на проведення переговорів. Переговорниками до П. Скоропадського поїхали Є. Коновалець та А. Мельник. Гетьман пропонував Січовим стрільцям перейти на його сторону. Паралельно Є. Коновалець вів переговори з німецьким командуванням на чолі з полковником Гізе, який вимагав або підтримати Гетьмана, або роззброїтись. Після переговорів стрільці зняли свою охорону з державних установ, їх замінили гетьманці. Усі місця дислокації підрозділів Січових стрільців були заблоковані німецькими військами. Рада старшин після дебатів прийняла рішення добровільно здати зброю та саморозпуститися, що й було зроблено 1 травня. Президент УНР М. Грушевський залишався під захистом січовиків [14, с. 81-111].

На цьому відносини Січових стрільців та Гетьмана Української держави 1918 р. не закінчились. У Києві продовжила нелегально діяти Стрілецька Рада, яка хотіла долучитись до будівництва української державності, відновивши військову формацію. Деякі стрільці після розформування полку поїхали до Полтави, де з їх числа було створено піхотну і скорострільну сотні у складі галицького куреня. Загальна чисельність 400 осіб. Командир Р. Самокишин. Старшинській раді вдалось зберегти частину стрільців: так, другу сотню перевели на Катеринославщину, дванадцять охороняла Київський авіапарк. Стрільці, що залишились у Києві, були під опікою Галицько-Буковинського комітету. Найбільше січовиків у травні вступило в Окрему запорізьку дивізію під командуванням О. Натієва. Дивізія підпорядковувалась німецькому командуванню. Стрільці були зосереджені у 2-му полку під орудою П. Болбочана. З галичан сформували три піхотні сотні, а також кулеметну та бомбометну. Загальна кількість стрільців становила від 700 до 1000 вояк. Галичани були залучені до охорони 121 км російсько-українського кордону [14, с. 82-89].

Слід згадати і про легіон УСС (Українських січових стрільців), частина яких залишилась у Східній Галичині, а частина під командуванням архієпископа (єрцгерцога) полковника Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного) у складі 54 дивізії армії Австро-Угорської імперії пройшла Кам'янець-Подільський, Жмеринку, Тульчин, Одесу, Херсон, Олександрівськ, Катеринослав. Організаційного зближення між УСС та Січовими стрільцями не відбулось [4, с. 350-351].

Важливу роль у відновленні військових підрозділів Січового стрілецтва відіграв Є. Коновалець, який через Д. Донцова, директора бюро преси МВС УД, добився зустрічі з гетьманом. У свою чергу, Д. Донцов виконував волю П. Скоропадського перетягнути січовиків на свій бік. Рада Стрілецьких старшин, вислухавши Д. Донцова, залишилась на своїх позиціях, уважаючи П. Скоропадського проросійськи налаштованим і таким, який прийшов до влади при допомозі німців, усунувши УЦР. Були наміри одеських есдеків використати січовиків у заміні гетьмана Скоропадського на архієпископа Вільгельма Габсбурга. Зустріч Є. Коновальця з Гетьманом відбулась 29 липня. У серпні Павло Скоропадський мав розмову з військовим міністром О. Рогозою про відновлення стрілецьких військових формувань. 23 серпня було видано наказ про формування Окремого стрілецького загону, чисельність якого не повинна була перевершувати 1 000 стрільців і 30 старшин. Місцем дислокації було обрано м. Білу Церкву. 3 вересня почалась

мобілізація стрільців. Крім Євгена Коновальця, активну участь у формуванні Окремого загону брав Р. Сушко, А. Мельник, М. Матчак, В. Кучабський, І. Чмола, Ф. Черник. На вишкіл щодня відводилось 4 години до обіду і 2 години теоретичних занять після обіду. Командиром загону було призначено Є. Коновальця, начальником штабу А. Мельника. Стрілецька рада вбачала загрозу з боку російських монархічних кіл, тому більшовицькою загрозою (з боку УНС - Українського національного союзу) знехтувала. У вересні УНС очолив В. Винниченко. 29 жовтня січовики дали згоду на участь в антигетьманському повстанні і стали головною військовою опорою [15]. 6-7 листопада до Києва приїхала галицька делегація від Української народної ради з проханням про допомогу в обороні Львова від польських військ. До січовиків поїхав делегат від Галичини Осип Назарук. Січові стрільці відмовились повертатись у Львів, висловивши переконання, що доля України вирішується в Києві. До цього, 30 жовтня, Стрілецька рада дала остаточну згоду в участі в повстанні проти гетьмана. 28 листопада Окремий загін Січових стрільців був реорганізований в 1 дивізію, до складу якої входило два піших полки. Командиром дивізії призначили Р. Сушка. Чисельність підрозділу становила 5 тис. стрільців та 6 тис. інших вояків. Дивізія входила до складу Осадного корпусу під орудою Головного Отамана республіканських військ С. В. Петлюри. Корпус нараховував 50 тис. вояків. 14 грудня січовики увійшли в столицю та закріпили республіканський лад в Україні.

Як уже зазначалось, уряд Павла Скоропадського дбав про підготовку майбутніх військових офіцерів та прапорщиків. Для початку планувалось відкрити п'ять військових шкіл, військову академію, військову політехніку, залізничну і зв'язкову старшинські школи. У Миколаєві продовжувала працювати школа радіоперехоплення, яка обслуговувала розвідку. Почали відновлювати кадетські корпуси. Підготовку молодших офіцерів проводила Київська інструкторська школа старшин, яка 15 червня зробила свій перший випуск. В армії офіційно функціонувала українська мова. Статуті перекладались українською мовою, розроблялась українська військова термінологія. У міністерстві були відкриті курси української мови. У підрозділах ввели рангові відзнаки на погонах, а також нову уніформу англійського та російського зразка. На кашкетах носили розет із тризубом. Найкращу форму мала 5-тисячна гетьманська гвардія "Сердюцька дивізія". Було запроваджено форму для флоту англійського зразка. Текст військової присяги 20 липня замінив урочисту обіцянку від 30 травня. 24 липня Гетьман видав мобілізаційний закон. Був установлений термін служби: у піхоті - два роки, у кінноті й артилерії - три роки, на флоті - чотири. Планувалось отримати армію чисельністю 310 тис. осіб, із них 191 тис. солдатів, 15 тис. офіцерів, 175 генералів. Станом на листопад 1918 р. гетьманська армія нараховувала 65 тис., таку кількість визначила окупаційна влада. Армія була заповнена російськими офіцерами, неспроможними вести виховну й національно-патріотичну роботу. Найчисельнішим був 25-тисячний Запорізький корпус. 6-тисячний корпус "1-ї стрілецько-козацької дивізії" ("сірожупанники") був найбільш патріотично налаштований. У серпні Гетьман дав згоду на відновлення Окремого загону січовиків під командуванням Є. Коновальця. У вересні розпочався його вишкіл. Інструктурами були офіцери галицького полку УСС. За основу вишколу було взято німецькі ударно-штурмові підрозділи. У листопаді в загоні СС нараховувалось 816 стрільців та 46 старшин [16].

18, 20 вересня генерал-хорунжий О. Г. Лігнау видав наказ який затверджував правила прийому молоді до 25 років у військовій училища (юнацькі школи), а також демобілізованих старшин та юнкерів.

За правління Гетьмана в українській армії перебувало близько 800 російських генералів і адміралів. Це були досвідчені й високоосвічені кадри, але їм бракувало національно-патріотичного настрою щодо побудови українського війська. П. Скоропадський сформував вісім територіальних армійських корпусів, кожен із яких мав складатися з двох піхотних дивізій, двох бригад польової артилерії, бригади власних гармат, кінного полку, повітряного полку, бронев автомобільного дивізіону [17].

Грамота Гетьмана про майбутню федерацію України у складі небільшовицької Росії в листопаді прозвучала як зрада української державності. Це була фатальна помилка. На сторону Директорії, починаючи з 14 листопада перейшли Січові стрільці, Запорізький корпус, Сердюцька дивізія. Гетьман залишився один. Однією з причин його поразки був брак національно-державницької концепції та неправильний підбір кадрового офіцерського корпусу.

8 листопада 1918 р. видано закон про дострокову мобілізацію молодих людей 1899 р. н. Планувалось призвати 169 тис. За ухилення від призову військово-польові суди могли призначити покарання від 4 до 20 років каторжних робіт. Верховний Головнокомандувач у наказі по армії закликав рятувати Україну і Росію [18].

Ще одним кроком для врятування гетьманського режиму Павло Скоропадський уважав спільну угоду від 3 листопада 1918 р. з отаманом Всеволодимом війська Донського генералом П. М. Красновим. Метою угоди було відновлення Великої Росії. Днями пізніше аналогічні угоди були підписані з представниками Кубані, а 28 листопада з повпредами Добровольчої, Донської та Південної армій. Українські соціалісти такий крок Гетьмана розцінили як державну зраду. Командування Добровольчої армії на чолі з генералом А. І. Денікіним, яке з 2 грудня визнавало Антанта як законних представників Білої Росії, не визнало новостворені державні формування на території колишньої Російської імперії та їхні домовленості.

По за умовою дослідника залишились артилерійські формування, піхота, кіннота, інженерно-технічні війська Збройних сил доби Другого Гетьманату, що дає змогу фахівцям з військової історії розширити наукові дослідження цього періоду.

Висновки

Таким чином, на момент закінчення Гетьманату загальна чисельність військових формувань Української держави становила близько 65 тис. осіб. Структура військ була такою: Окрема Запорізька дивізія на Харківщині, 1-ша Козацька стрілецька (Сіра) дивізія на Чернігівщині, Запорізький кіш у містечку Козятині і Чорноморський кіш у Бердичеві, Сердюцька дивізія в Києві, Окремий загін Січових стрільців у Білій Церкві, старшинські та підстаршинські кадри 8 армійських корпусів і 4 кавалерійських дивізій, охоронні сотні, добровольчі офіцерські загоны.

Законодавчо військово будівництво здійснювалось на основі "Закону про загальний військовий обов'язок" та Закону "Про політично-правове становище службовців військового відомства" які закріплювали права й обов'язки військовослужбовців, установлювали термін їх служби та накладали досить жорсткі обмеження на можливість участі військових у громадському житті.

Для підготовки військових спеціалістів були створені: Військова академія, 4 кадетські школи: 2 військових школи старшин для піхоти та по одній для кінноти, артилерії і технічної служби. Мобілізація мала розпочатися в жовтні 1918 р. Тоді ж, у жовтні, Гетьман своїм Універсалом відновив козацтво як окремий стан, але створити козацькі формування не встиг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верстюк В. Українська революція: доба Центральної Ради. *Український історичний журнал*. 1995. № 6. С. 77.
2. Пиріг Р. (упоряд.) та ін. Українська держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2. Київ: Темпора, 2015. ХХ+412 с.
3. Ткачук П. П. Сухопутні війська України доби революції 1917-1920 рр. Львів: ЛІВС, 2009. 312 с.
4. Гирич Ігор (упоряд.) Скоропадський П. П. Спогади: кінець 1917 - грудень 1918. Київ: Наш формат, 2016. 480 с.
5. Литвин М., Науменко К. Збройні сили України ХХ ст. Генерали та адмірали. Харків-Львів, 2007. С. 3, 217.
6. Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917-1921: науково-популярне видання. Темпора, 2012. С. 27-52.
7. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. Т. II: Українська Гетьманська держава 1918 року. Київ: Б.в., 2003. С. 146-147.
8. Моргун М. В. Організація та бойове застосування броньованих частин української армії в 1917-1920 рр.: автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 20.02.22 "Військова історія". Львів, 2011. 19 с.
9. Ткачук П. П. Сухопутні війська України доби революції 1917-1921 рр. Львів: ЛІВС, 2009. 329 с.
10. Задунайський В. Вплив козацьких військових тра-

дицій на створення Збройних сил Української держави гетьмана П. Скоропадського. *Історичні і політичні дослідження*. Донецьк, 2003. С. 98-104.

11. Державний вістник. 1918. № 9. 2 червня; № 59. 16 жовтня.
12. Харук А. І. Військово-повітряні сили України в 1917-1920 рр.: дис. канд. іст. наук: 20.02.22 "Військова історія". Львів, 2000. 180 с.;
13. Харук А. І. Авіабудування України як складова військово-промислового комплексу у 1910-ті - 1980-ті роки: дис. д. іст. наук: 20.02.22 - військова історія / Національний університет "Львівська політехніка". Львів, 2011. 379 с.
14. Хома І. Історія Військового формування Січових стрільців (1917-1919 роки). Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. 240 с.
15. Крезуб А. Повстання проти гетьмана Скоропадського і січові стрільці. *Літературно-науковий вісник*. Т. 97, кн. 12. Львів, 1928. С. 309.
16. Кривизюк Л. П. Збройні сили України 1917-1920: вишкіл і виховання. Львів: Львівський військовий інститут НУ "Львівська політехніка", 2006. 254 с.
17. Якимович Б. Збройні сили України. Нариси історії. Львів, 1996. 359 с.
18. Державний вістник. 1918. № 69. 2 листопада.
19. Уряди Української Держави - Історія. Урядовий портал. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=661535&cat_id=661211 (дата звернення: 12.12.2017).
20. Барановська Н. М. Підвалини військової політики гетьмана Павла Скоропадського. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія*. 2014. № 784. С. 90-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPDA_2014_784_16 (дата звернення: 12.12.2017).

Левик Богдан,

доктор исторических наук, доцент кафедры истории Украины и этнокоммуникаций, Национальный университет "Львовская политехника"

НАЦИОНАЛЬНАЯ АРМИЯ ПАВЛА СКОРОПАДСКОГО В ЗАМЫСЛАХ И РЕАЛЬНОСТИ (апрель-декабрь 1918 г.)

В статье проанализирован процесс формирования военных сил Украинского Государства Гетмана Скоропадского (29.04 - 14.12.1918). Показано, что за короткий период правления Гетману и его должностным лицам удалось создать действенную армию численностью около 65 тыс. человек. Логика изложения связана с формированием армии по родам войск, что позволило очертить армейскую структуру. Отдельно выяснено, какая законодательная и учебная основа была создана в этот период для поддержки и развития украинских Вооруженных сил.

Ключевые слова: Гетман Павел Скоропадский; Украина; Вооруженные силы; военное образование; военный Устав периода Гетманщины.

Levyk Bogdan,

*Doctor of Historical Sciences,
Assistant Professor of the History of Ukraine and Ethno Communications Department,
National University 'Lviv Politekhnik'*

NATIONAL ARMY OF PAVLO SKOROPADSKYI AS CONCEPTION AND REALITY (APRIL-DECEMBER 1918)

This year is marked with a centenary of governance of Hetman Pavlo Skoropadskyi, one of the most charismatic leaders of the Ukrainian state over the period of national liberation struggle of the Ukrainian nation in the 20th century (29.04 - 14.12.1918). The formation of the Armed Forces of the Ukrainian state is considered probably the greatest achievement of the Hetman as he managed to involve in the above process some experts who were highly qualified and willing to serve Ukraine though it was not easy, given the fact that most Ukrainian public figures preferred to cooperate with Bolsheviks rather than the 'reactionary pro-Russian' government.

The article reviews the formation process of military forces of the Ukrainian state during the above period. It is shown that over a short governance period Hetman and his public officers managed to create an efficient army

СХІД № 2 (154) березень-квітень 2018 р.

numbering about 65 thousand people. The presentation logic covers the army formation by branches of troops, which enabled the author to outline an army structure. It is pointed out that P. Skoropadskyi's idea was to use Ukrainian Cossacks as an important mobilization factor for a future national army. In October 1918 he issued a Universal on revival of the Ukrainian Cossacks in eight provinces of Ukraine, under which the above institution was to be in charge of physical and moral education of youth, life arrangement of military community as well as cultural and educational activities in the army.

Rights and obligations of military personnel, the term of service and potentiality of engaging the military in social life were regulated by the following laws issued during the Hetmanate period: "On General Military Service Duty" and "On Political and Legal Situation of Military Servicemen".

It is also established what training background was created over the period under review to support and develop the Ukrainian Armed Forces.

Key words: *Hetman Pavlo Skoropadskyi; Ukraine; Armed Forces; military education; Military Manual of Hetmanate times.*

REFERENCES

1. Verstyuk, V., 1995. The Ukrainian Revolution: The Day of the Central Council. *Ukrainian Historical Journal*. No. 6, p.77 (ukr).
2. Pyrig, R. (comp.) and others, 2015. Ukrainian state (April-December 1918). Documents and materials. In two volumes, three parts. P.2. *Tempora*, Kyiv, XXX + 412 pp. (ukr)
3. Tkachuk, P.P., 2009. Land forces of Ukraine during the revolution of 1917-1920. *LIVS*, Lviv. 312 p. (ukr).
4. Gyrych, Igor (comp.), 2016. Skoropadsky P. P. Memoirs: end of 1917 - December 1918. *Nash format Publishing*, Kyiv, 480 p. (ukr).
5. Lytvyn, M. and Naumenko, K., 2007. Armed Forces of Ukraine of the 20th Century. Generals and Admirals. Kharkiv-Lviv, pp. 3, 217 (ukr).
6. Tynchenko, Y., 2012. Naval Forces of Ukraine. 1917-1921. *Tempora*, Kyiv: 27-52 (ukr).
7. Doroshenko, D., 2003. History of Ukraine 1917-1923. T.II: *Ukrainian Hetman's State of 1918*. W.p., Kyiv: 146-147 (ukr).
8. Morgun, M.V., 2011. *Organization and combat use of armored units of Ukrainian armies in 1917-1920*. Candidate of Historical Sciences, Abatract. Lviv, 19 p. (ukr).
9. Tkachuk, P.P., 2009. Land forces of Ukraine during the revolution of 1917-1921. Lviv: *LISV*, 329 p. (ukr).
10. Zadunayskiy, V., 2003. Influence of Cossack military traditions on creation of the Armed Forces of the Ukrainian state Hetman P. Skoropadsky. In: *P. Dobrov (Editor-in-Chief). Historical and political studies*. Donetsk, 2003. 98-104 (ukr).
11. *Derzhavnyy vistnyk*. 1918. № 9. June 2; No. 59. October 16 (ukr).
12. Haruk, A.I., 2000. *Air Force of Ukraine in 1917-1920*. Candidate of Historical Sciences. Lviv, 180 p. (ukr).
13. Haruk, A.I., 2011. *Aircraft industry of Ukraine as a component of the military-industrial complex in the 1910s - 1980s*. Doctor of Historical Sciences. Lviv, 379 p. (ukr).
14. Khoma, I., 2016. History of the Military Formation of the Sich Riflemen (1917-1919). *Publishing House of Lviv Polytechnic*, Lviv, 240 p. (ukr).
15. Krezub, A., 1928. Revolt against Hetman Skoropadsky and Sich arrow. *Literary and scientific herald*. Vol. 97, Kn.12. Lviv, p. 309 (ukr).
16. Kryvyzyuk, L.P., 2006. Armed Forces of Ukraine 1917-1920 .: schooling and upbringing. *Lviv Military Institute, Lviv Polytechnic National University*, Lviv, 254 p. (ukr).
17. Yakimovich, B., 1996. Armed Forces of Ukraine. Essays on history. Lviv, 359 p. (ukr).
18. *Derzhavnyy vistnyk*. 1918. № 69. November 2 (ukr).
19. Governments of the Ukrainian State - History. Government portal. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=661535&cat_id=661211 (Accessed: 2017, December 12).
20. Baranovska, N. M., 2014. The foundations of military policy of Hetman Pavlo Skoropadsky. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. State and Army*. No. 784, pp. 90-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPDA_2014_784_16 (Accessed: 2017, December 12).

© Левик Богдан

Надійшла до редакції 07.02.2018